

PROLEGOMENA ZA POJMOVNIK ESTETIKE, FILOZOFIJE I TEORIJE ARHITEKTURE

Biblioteka
SAVREMENA TEORIJA ARHITEKTURE

PROLEGOMENA ZA POJMOVNIK ESTETIKE, FILOZOFIJE I TEORIJE ARHITEKTURE

UREDNIK: Miško Šuvaković

AUTORI: Mariela Cvetić, Andrija Filipović, Bojana Matejić, Ana Perić, Željka Pješivac, Dragana Stojanović, Miško Šuvaković, Vanja Milovanović, Maja Todorović

Izdavač

Orion Art, Beograd
063 288 913

Za izdavača

Nadežda Kovačević

Glavni i odgovorni urednik

Dragorad Kovačević

Recenzenti

dr Vladimir Mako, redovni profesor
dr Nikola Dedić, vanredni profesor
dr Nataša Lah, docent

Dizajn i prelom knjige

Aleksa Milanović

Ilustracija na koricama

Provisional Salta Ensemble: *Dvostruka artikulacija*, 2016.

Štampa

Donat Graf, Beograd

Tiraž 500

Beograd, 2017.

PROLEGOMENA ZA POJMOVNIK ESTETIKE, FILOZOFIJE I TEORIJE ARHITEKTURE

urednik:

Miško Šuvaković

autori:

**Mariela Cvetić, Andrija Filipović, Bojana Matejić,
Ana Perić, Željka Pješivac, Dragana Stojanović,
Miško Šuvaković, Vanja Milovanović, Maja Todorović**

Orion Art
Beograd, 2017.

SADRŽAJ

INDEKS POJMOVA	7
VREME JE...	11
UVOD: transdisciplinarna estetika, filozofija i teorija arhitekture	15
POJMOVI od ALTERNATIVNE ARHITEKTURE do ZONE	59
LITERATURA	349
SPISAK ILUSTRACIJA	367
INDEKS IMENA	373
AUTORI PROLEGOMENE	387

INDEKS POJMOVA

A

Alternativna arhitektura (Vanja Milovanović)	61
Ambijentalna umetnost (Mariela Cvetić)	67
Arhitektura, definicija pojma (Miško Šuvaković)	71
Arhitektura modernizma (Miško Šuvaković)	75
Arhitektura, teorije (Miško Šuvaković)	81
Arhitektura u doba teorije (Miško Šuvaković)	87
Arhitektura u vremenu neoliberalizma (Miško Šuvaković)	91

B

Bazni materijalizam (Bojana Matejić)	99
Biopolitika i arhitektura (Ana Perić)	103
Biotehnologije i arhitektura (Maja Todorović)	111

D

De/re/teritorijalizacija i arhitektura (Andrija Filipović)	115
Događaj i arhitektura (Bojana Matejić)	121

E

Emancipacija i arhitektura (Bojana Matejić)	129
Evolutivna arhitektura (Maja Todorović)	139

F

Fantazam i arhitektura (Bojana Matejić)	143
Feminizam i arhitektura (Draga Stojanović)	149
Film i arhitektura (Željka Pješivac)	157

H		
Hegelova filozofija i arhitektura (Andrija Filipović)		161
I		
Ideologije urbanizma, teorije (Ana Perić)		167
Imanencija i arhitektura (Bojana Matejić)		175
Industrija zabave i arhitektura (Vanja Milovanović)		179
Interaktivna arhitektura (Maja Todorović)		185
K		
Kantova filozofija i arhitektura (Andrija Filipović)		189
Konstruktivizam, estetika, filozofija i teorija arhitekture (Bojana Matejić)		195
Kulturalna industrija i arhitektura (Vanja Milovanović)		201
Kvir teorija i arhitektura (Andrija Filipović)		209
M		
Memorijalna skulptura (Mariela Cvetić)		215
Memorijalna socijalistička skulptura (Mariela Cvetić)		221
Moć i arhitektura (Bojana Matejić)		227
Monumentalnost, teorije (Mariela Cvetić)		235
Muzička arhitektura (Vanja Milovanović)		239
N		
Narativ, naratologija i arhitektura (Željka Pješivac)		245
Neomarksizam i arhitektura (Bojana Matejić)		249
O		
Operska arhitektura (Vanja Milovanović)		259
P		
Parametrijski dizajn (Maja Todorović)		265
Politički prostor (Bojana Matejić)		269
Privatno i arhitektura (Dragana Stojanović)		281
Prostor, teorije (Željka Pješivac)		285
Prostorni obrt (Miško Šuvaković)		293
Psihoanaliza lakanovska i arhitektura (Bojana Matejić)		299
R		
Rizom i arhitektura (Andrija Filipović)		309

S

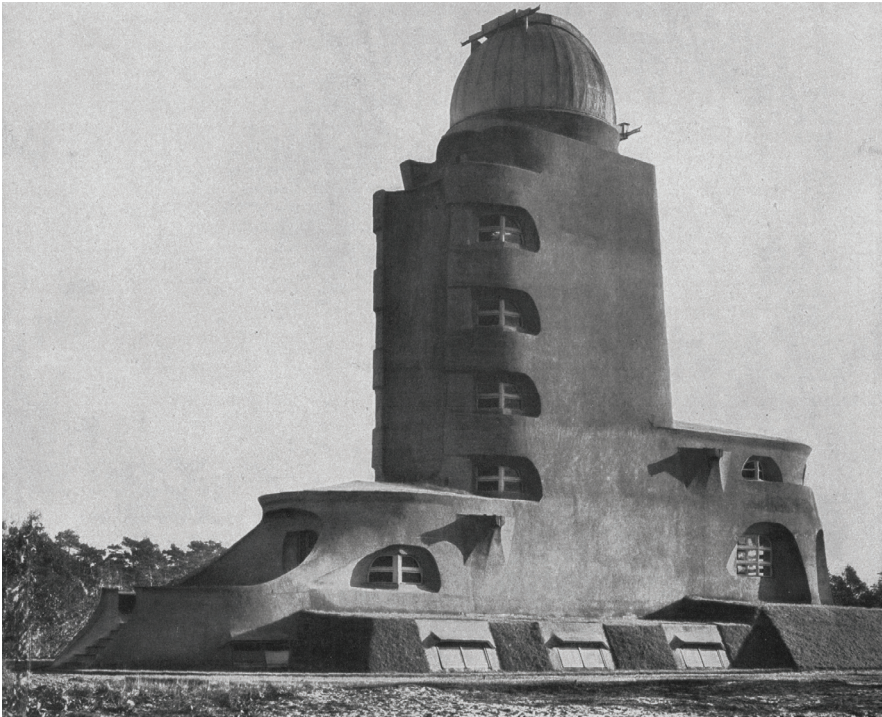
Socijalna praksa u arhitekturi (Ana Perić)	317
Specifična lokacija (Bojana Matejić)	325
Sublimno u arhitekturi (Željka Pješivac)	331

T

Tranzicija i post-tranzicija (Miško Šuvaković)	335
---	-----

Z

Zone (Miško Šuvaković)	345
-------------------------------	-----

Fantazam i arhitektura. Fantazam (lat. *phantasma*, nem. *die Fantasie*, fr. *le fantasme*) je jedan od ključnih pojmova u teorijskoj psihoanalizi Sigmunda Frojda (Sigmund Freud), Melani Klajn (Melanie Klein), Žaka Lakana. Pojam *fantazije* će Frojd konceptualizovati u više navrata u rukopisima *Studije o histeriji* (*Die Studien über Hysterie*), *Tumačenje snova* (*Traumdeutung*), *Psihopatologija svakodnevnog života* (*Psychopathologie des Alltagslebens*), *Tri eseja o seksualnosti* (*Drei Abhandlungen zur Sexualität*) i *Sa one strane principa zadovoljstva* (*Jenseits des Lustprinzips*).

Napuštanjem teorije o zavođenju oko 1897. godine, Frojd uvodi koncept fantazije u registar pojmova teorijske psihoanalize u značenju imaginarnog života subjekta/ce, što će reći, načina na koji on/ona predstavlja sebi svoju istoriju, odnosno, istoriju *realnih* događaja. Frojd će uspostaviti tezu da *psihička realnost* mora biti uzeta u obzir uz aktuelnu realnost, jer histerik traži *izvor* svojih simptoma u *fiktivnim traumama ili sećanjima na traume*. U ogledu o neurozama, on je primetio da pacijenti ne iskazuju realna sećanja na seksualno zlostavljanje, već fantazije o seksualnoj aktivnosti. Drugim rečima, ispostavilo se da ključnu ulogu u genezi neuroza ne igra seksualna trauma koja je naneta detetu, već fantazija posredstvom koje se oblikovala dečja seksualnost. Ova koncepcija će se kasnije neposredno nadovezati na njegovu teoriju *Edipalne faze* ili *kastracije*, koju Frojd nije stigao da elaborira do kraja. Ovakvom postavkom, Frojd će napraviti *epistemološki prelom* u kontekstu njegove dotadašnje psihoanalitičke teorije i prakse, zastupajući tezu da postoje dva aspekta uma: *objektivna spoljašnja realnost* i *subjektivna unutrašnja realnost*, koje uzajamno oblikuju ponašanje pojedinaca.

U *Psihopatologiji svakodnevnog života* Frojd konceptualizuje tezu o fantaziji kao onome što se opire realnosti u vidu čistog privida koji se proizvodi uobraziljom i koja stoji za ispravnu, odnosno, objektivnu percepciju sveta. Frojd upotrebljava termin *Fantasie*, kako u kolokvijalnom značenju svesne fantazije ili mašte, tako i u smislu nesvesnog ekrana posredstvom koga subjekt percipira svet smislenim i koherentnim. Drugim rečima, Frojd će uvideti razliku između dnevnih snova svakodnevnih predstava koje subjekt *svesno* konstruiše i prefiguracija histeričnih simptoma i sublimiranih sadržaja u nesvesnom registru. Pojam nesvesne ili *primarne fantazije* će Frojd

upotrebiti da označi membranu ili ekran opiranja realnosti, koji postavlja na scenu nesvesnu želju, drugim rečima, usmerava ja na određene *objekte* u realnosti.

Prema psihoanalitičkoj terminologiji Žaka Lakana, na tragu „Frojdovog otkrića”, *fantazma* ili *fundamentalna fantazija* podrazumeva poslednji oslonac realnosti, tj. imaginarni scenario koji predstavlja *ostvarivanje* želje. Ipak, u fantazmatskoj sceni želja nikada nije zadovoljena, već samo konstituirana, imajući u vidu da posredstvom fantazme i kroz fantazmu subjekt/ica samo dobija koordinate – smer i pravac za kako i šta treba želeti. Na tragu Frojdovih elaboracija, Lakan tvrdi da je fantazma ekran ili okvir koji koordinira želju subjekta/ce u funkciji prekrivanja i odbrane od rascepa koji se otvara neurotičnim pitanjem subjekta/ce *Che vuoi?* (Šta Drugi želi od mene? Ili, šta Ti veliki Drugi želiš da Ja budem? ili, kako Ti veliki Drugi mene vidiš?).

Kako bismo to detaljnije razumeli, potrebno je osvrnuti se na Frojdovu koncepciju *Edipovog kompleksa* i *kastraciju*. Ukoliko se neurotični subjekt ne odrekne Edipalne pretpostavke da postoji neka Stvar (frojdovsko *das Ding*, u Lakanovoj teoriji objekat *petit a*) koja bi u potpunosti zadovoljila želju za majkom, to je upravo zbog rada fantazme posredstvom koje subjekt ili subjektica konstruiše predstavu o *prirodi* izgubljene Stvari i relaciju svog Ja prema njoj. Referent faličkog Gospodara označitelja obavezuje subjekta/cu na konstruisanje uverenja na *decentrirani* način, što će reći, kroz i putem d/Drugog. Pošto subjekt/ca prihvati da je Realna falička Stvar za njega/nju izgubljena, posredstvom fantazmatskog zaslona subjekt/ca pretpostavlja da veliki Drugi zna na šta zaista falički označitelj referira, tako da za razliku od njega/nje ima mnogo direktniji pristup *Realnom uživanju* (*jouissance*). Saglasno tome, Lakanova detaljna argumentacija je da najdublja fantazmatska pretpostavka subjekta jeste ništa drugo do Realna falička Stvar od koje je *uvek već* odsečen/a, budući da je zabranjuje Drugi, čiji Zakon upravo strukturise i diferencira samu želju majke.

Ono što dalje sledi iz ovoga je postavka da manifestacije ili upadi nesvesnog u svesni kontinuirani tok ili sferu čine male nesvesne pobune subjekta/ce protiv gubitka, koje trpi zbog pristupa simbolnom poretku – poretku velikog Drugog ili Zakonu, odnosno procesa socijalizacije. Fantazma upravo služi operativnom konstruisanju identiteta subjekta, koji je raspolučen zbog pretrpljenog gubitka (kastracija), budući da pokazuje put i način na koji dati identitet treba biti konstruisan. To je osnovni razlog zašto Lakan govori o *fundamentalnoj fantaziji* (*fantazmi*), a ne *fantaziji*, koja je kako Lakan tvrdi suštinsko pitanje i problem psihoanalitičkog istraživanja.

Lakan, dakle, nastoji da formalizuje invarijantnu strukturu *fundamentalne fantazije* matemom \$a. Matema \$ je oznaka za precrtani subjekt/icu, što će reći, oznaka za raspolučeni subjekt/icu – manjak u Drugom. Ova matema pokazuje da je subjekt/ica raspolučen/a zato što je podeljen/a kastracijom (Zakon/Zabrana simboličkog) između privlačenja i repulzije/odbijanja objekta želje (frojdovsko *das Ding/sama Stvar* ili lakanovsko *petit a*/idealni objekat želje malo a), korelativan *izfantaziranom* izgubljenom objektu. Ovaj objekat je, dakle, obeležen oznakom *a* (*petit a*). Objekt *a* kao takav, međutim, ne postoji u realnosti već ima konstitutivnu funkciju, a to je funkcija

samog *uzroka želje*. Lakan, zato, smatra da subjekt uvek stabilizuje svoj identitet ili poziciju u odnosu na Realno same Stvari konstruišući predstavu kako je zabranjena Stvar sadržana u velikom Drugom, odnosno kako veliki Drugi „zna” suštinu ili tajnu same Stvari, manifestujući seriju metonimijskih ili parcijalnih objekata – pogled ili glas voljne osobe, frizura, miris ili bilo šta što može biti mali deo Realnog (Bartov *punctum*) što može poslužiti kao kompenzacija za primordijalni gubitak maternalne Stvari.

Fundamentalna fantazija ili *fantazma* reprezentuje ono što se pojavilo prilikom kastracije u smislu posedovanja i gubitka. Fantazam zato ima funkciju konstruisanja koordinata kako da se *popuni* praznina ili manjak koji subjekt *oseća* (a to je ništa drugo do vlastita raspolučenost, vlastiti manjak) i to podmetanjem laži (neki lažni označitelj koji raspolučenog subjekta reprezentuje za nešto drugo – nešto drugo što zapravo kao takvo uopšte i ne postoji, jer je to malo drugo nepostojeći *objekat a* odnosno čist uzrok želje). Kako to čini fantazma? Fantazma „teši” raspolučenog/u subjekta/icu ukazujući mu/joj da je on/ona u nekom momentu svoje egzistencije posedovao/la faličku Stvar, te da je kastracijom ili ulaskom u simbolički poredak, falička Stvar njemu/njoj oduzeta od strane Drugog. Pošto je ta falička Stvar oduzeta, fantazam „laže” subjekta/cu da ta Stvar možda može biti isto tako i vraćena. U osnovi laži jeste, kako Lakan kaže, *obećanje* koje obično strukturise neurotičnu ljudsku želju. Ono što fantazma zapravo radi je skrivanje od subjekta da potpuna *seksualna veza ili jouissance sa majkom* ili bilo kojim metonimijskim supstitutom za nju, nije samo zabranjena, već i tako nemoguća. Jer, prema Lakanovom viđenju, posmatrajući infantilna ponašanja kod dece, relacija majke i deteta pre simboličke kastracije nije Edenska, (nema pra-idealnog /rajskog/ prostora koji je nakon kastracije narušen) već se karakterise imaginarnom tranzitivnošću i agresivnošću.

Pojam *fantazije* je u relaciji sa *fantazmom* budući da svesni i nesvesni registar nikada nisu odvojeni entiteti. Jedan od najeksplicitnijih primera *fantazije* u polju arhitekture možemo mapirati u *organskom stilu* rane moderne arhitekture, odnosno, arhitekture secesije. U pitanju je arhitektura koja teži oslobođenju od istoricizma i eklekticizma na prelazu iz 19. u 20. vek. Fantazija je odlika arhitekture katalonsko-španskog arhitekta Antonia Gaudija (Antoni Gaudí) koja obiluje dekorativnim elementima, poput keramike, obojenog stakla, rezbarije itd. U pitanju je arhitektura koja za polazište uzima forme iz prirode, neogotički stil i orijentalne tehnike dekorativne umetnosti.

Fantazija je bitna odlika nadrealističke arhitekture, preciznije, nadrealističkog dizajna enterijera, kao i pokreta *Art Nouveau*. Kasne tridesete godine prošlog veka beleže pojavu specifičnog dizajna enterijera, nameštaja i dekoracije koja je izvedena, mahom, pod uticajem slikarstva Salvadora Dalija (Salvador Dalí). Fenomen fantazije se vezuje za nadrealističku i ekspresionističku arhitekturu i skulpturu Frederika Kislera (Frederick John Kiesler). Jedan od poznatijih radova koji se može sa fenomenom fantazije u arhitekturi dovesti u vezu je *Beskonačna kuća* (*The Endless House*, 1959).

Primer fantazije možemo pronaći u ekspresionističkim elementima arhitekture *amsterdamske škole*: Eduard Sijpers (Eduard Cuypers 1859–1927), Džon van der Mej (Johann Melchior van der Mey, 1878–1949), Piter Lodevjk Kramer (Pieter Lodewijk Kramer, 1881–1961) itd., koja je delovala u periodu između 1910. i 1930. Amsterdamsku školu odlikuje sinteza austrijskog i nemačkog *Jugendstila*, belgijskog *Art Nouveau*, sedamnaestovekovne holandske arhitekture i indonežanske umetnosti. Fenomen fantazije nalazimo u ekspresionističkoj arhitekturi Eriha Mendelzona (Erich Mendelson), poput njegovog projekta *Ajnštajnova kula* (*Einstein Tower*, 1919–1922).

Eksplisitan primer fantazije u arhitekturi prisutan je u konstrukcijama parkova, poput onih koji su namenjeni tematici Volta Diznija (Walt Disney), karakterističnih za medijsku kulturu posleratne Amerike. U pitanju su postmodernistički koncipirani prostori u kome se susreću i citiraju različiti prostori (animacije, filma, muzike, slikarstva, stripa itd.) u svrhu kreiranja specifičnog ambijenta za potrošnju slobodnog vremena u potrošačkoj kulturi kasnog kapitalizma. Ovakav tip parkova strukturisan je prema narativu datog podteksta, u kome objekti i prostorna artikulacija zavise od simbola, motiva, junaka i likova koji se u njemu pojavljuju. Najpoznatiji su *EPCOT* sagrađen 1982. u Floridi, i *EuroDisney* 1992. u blizini Pariza. Interakcija između realnog i simuliranog ili virtualnog prostora mogu se evidentirati u mnogim parkovima zabave i dokolice poput *Virtual World* u Kaliforniji (1981–1992), *Acurinto* u Nagasakiju (1996), *Sega World* u Sidneju (1996–1998) itd.

Fantazma u arhitekturi je usko skopčana sa pojmom ideologije. Fantazma je *ideološki zaslon* koji obezbeđuje koordinate želji. Zato fantazmatska konstrukcija arhitekture nije samo izložena *pogledu* (fantazija), već se radi o arhitekturi kao fantazmatskom prostoru koji predstavlja projekciju neke nove zamišljene stvarnosti koja će doći. Takvu arhitekturu nalazimo u Le Korbizjeovom radu, poput *La Tourette* koji reprezentuje *konstitutivnu utopiju*, drugim rečima, model mogućeg, koje se projektuje u budućnost.

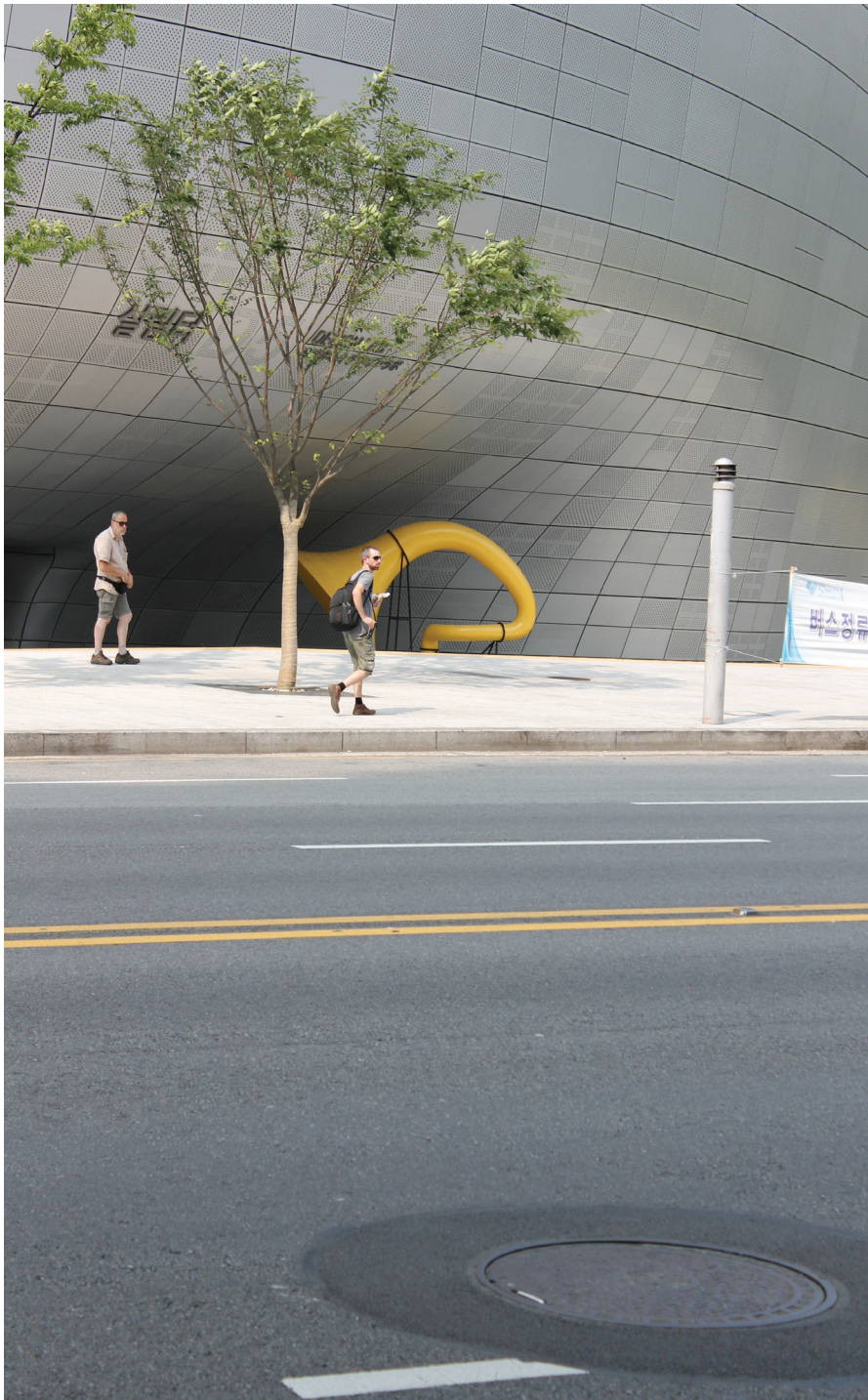
(Bojana Matejić)

Literatura:

- Nathaniel Coleman, *Utopias and Architecture*, Taylor & Francis, 2005.
Sigmund Frojd, *Psihopatologija svakodnevnog života*, Novi Sad, Matica Srpska, 1981.
Jacques Lacan, *Écrits. A Selection*, Routledge, London–New York, 2001.
Thomas Mical (ed.), *Surrealism and Architecture*, London, Routledge, 2005.
Stephen Sennott (ed.), *Encyclopedia of 20th-Century Architecture*, Fitzroy Dearborn, New York, 2004.
Slavoj Žižek, *Sublimni objekt ideologije*, Zagreb, Arkazin, 2002.

prolegomena za pojmovnik estetike, filozofije i teorije arhitekture

AUTORI PROLEGOMENE

dr Mariela Cvetić

slikarka, teoretičarka umetnosti i medija (Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd)

dr Andrija Filipović

filozof, teoretičar umetnosti i medija (Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd)

dr Bojana Matejić

slikarka, teoretičarka umetnosti i medija (Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd)

dr Vanja Milovanović

teoretičarka umetnosti i medija, muzikološkinja i urednica-organizatorka (Muzička omladina Beograda).

dr Ana Perić,

arhitekta i urbanistkinja (Swiss Federal Institute of Technology, ETH Zurich; Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd)

dr Željka Pješivac

arhitekta, teoretičarka arhitekture i umetnosti

dr Dragana Stojanović

teoretičarka umetnosti i medija (Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd)

dr Miško Šuvaković

estetičar i teoretičar umetnosti (Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd)

ma Maja Todorović

arhitekta (Bergen, Norveška)

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

72.01(082)

PROLEGOMENA za pojmovnik estetike, filozofije i teorije arhitekture / urednik Miško Šuvaković ; autori Mariela Cvetić ... [et al.]. - Beograd : Orion Art, 2017 (Beograd : Donat graf). - 387 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Edicija Savremena teorija arhitekture / [Orion Art])

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 349-365.
- Registar.

ISBN 978-86-6389-059-6

1. Шуваковић, Мишко, 1954- [аутор] [уредник]
а) Архитектура - Филозофија - Зборници б) Теорија уметности - Зборници
COBISS.SR-ID 246512652